

Asia: VN/16552/2022

Arviomuistio lautamiesten valintatavasta

Lausunnonantajan lausunto

1. Pitäisikö lautamiesten valintatapaa muuttaa nykyisestä? Miksi?

Hovioikeus yhtyy arviomuistiossa esitettyyn hyvin perusteltuun arvioon siitä, ettei nykyinen valintatapa ei ole ongelmaton tuomioistuimen riippumattomuuden vaatimuksen kannalta. Valintatavan kehittäminen olisi omiaan korostamaan tuomioistuinten riippumattomuutta. Myös Euroopan neuvoston korruption vastaisen toimielimen GRECON raportissa on suositeltu tuomioistuinten osallistumista lautamiesten valintaan (neljännen arviointikierroksen raportti s. 27-28).

Lautamiehet valitaan nykyisin valtuustokausittain samalla kuin jaossa on suuri määrä muita luottamusmiespaikkoja, joista saatetaan käydä kovaakin kilpailua. Tämä perusasetelma ei ole omiaan suosimaan lähestymistapaa, jossa pyrittäisiin nimeämään lautamiehiksi henkilöitä, joilla olisi parhaat mahdolliset edellytykset päättää kansalaisille tärkeistä oikeusasioista.

Hovioikeus kiinnittää huomiota myös siihen, että lautamiesten valintatapa saattaa myös yksittäisissä poliittiseen toimintaan tai poliittisesti kiistanalaisia tai poliittisesti värittäneitä kysymyksenasetteluita sisältävässä oikeudenkäynnissä muodostaa riskin siitä, että tuomioistuinta ei pidettäisi kansainvälisissä valvontaelimissä riippumattomana. Valintatavan kehittäminen ja etäännyttäminen suorasta poliittisesta ohjauksesta saattaisi olla omiaan vähentämään tällaisen riskin syntymistä.

2. Jos lautamiesten valintatapaa muutetaan, kenen pitäisi nimetä lautamiesehdokkaat? Miksi?

Hovioikeus esittää nimeämismenettelyä, joka takaisi nykyistä avoimemman ja monipuolisemman lautamieskunnan valinnan. Mallissa lautamiesehdokkaita voisivat asettaa rekisteröidyt yhdistykset. Ehdotuksen tarkoitus olisi se, että lautamiesehdokkaita voisivat ehdottaa poliittisten puolueiden lisäksi erilaiset kansalaisjärjestöt. Tässä yhteydessä voitaisiin myös harkita sellaista mahdollisuutta, että ehdokkaita asettavia tahoja voitaisiin rajoittaa.

3. Pitäisikö lautamiesten mahdollinen rikostausta selvittää ennen kuin heidät voitaisiin nimittää tehtäväänsä? Jos, niin kenen pitäisi tällainen selvitys tehdä?

Rikostaustat tulisi selvittää hankkimalla rikosrekisteriote ja tekemällä myös turvallisuusselvitys. Viimeksi mainittujen hankkimisesta aiheutuneet kustannukset ovat hyvin pienet verrattuna siihen mainehaittaan ja mahdollisiin ongelmiin, jotka aiheutuvat kyseenalaisista nimityksistä.

4. Jos lautamiesehdokkaista olisi enemmän kuin lautamiespaikkoja, kenen pitäisi valita lautamiehet asetettujen ehdokkaiden joukosta? Miten valinnan pitäisi tapahtua?

Tuomiopiirin kuntien valtuustojen nimeämät valintatoimikunnat antaisivat lausunnot siitä, ketkä hakijoista parhaiten vastaavat laissa säädettyjä nimityskriteereitä. Arvioinnissa tulisi kiinnittää valintaa puoltavina perusteina huomiota mm. kokemukseen erilaisten yhteisöjen toiminnasta, joita voisivat olla esimerkiksi kunnalliset luottamustoimet, mutta niiden ohella myös toiminta erilaisissa kansalaisjärjestöissä ja vaikkapa avustustoiminnassa tai muussa yhteiskuntaa tai kanssaihmiä palvelevassa tehtävässä toimiminen. Niiden lisäksi valintaperusteisiin tulisi vaikuttaa mm. tavoitteet lautamiesten monipuolisesta ikä- ja sukupuolijakaumasta, asuinkunnista ja riittävän monipuolinen väestöryhmien edustus (esim. työntekijä-, toimihenkilö-, yrittäjä- ja muussa asemassa olevat). Jotta lautamiehinä olisi myös toimesta riittävän kokemuksen saaneita henkilöitä, aikaisempaa lautamieskokemusta tulisi voida painottaa merkittävästi.

5. Jos lautamiesten valintapaa muutetaan, kenen pitäisi nimittää lautamiehet? Miksi?

Edellä mainitun kunnallisen elimen tulisi tehdä perusteltu nimitysesitys. Sen jälkeen käräjäoikeuden laamannin tai hän ja kahden käräjätuomarin muodostamalle nimityskokoonpanolle voitaisiin antaa toimivalta tehdä nimityspäätös. Valituksen käsittelisi hovioikeus presidentin puheenjohtolla toimiva kokoonpano. Hovioikeus katsoo, että käräjäoikeudella on parhaat edellytykset arvioida tuomiopiirinsä lautamiehiä ja näin ollen myös nimittää lautamiehet, eikä nimitystoimivaltaa ole siten syytä siirtää hovioikeudelle.

Lopullisessa valinnassa tuomioistuimen tulisi kiinnittää huomiota nimityskriteerien täyttymiseen ja tasaveroisten ehdokkaiden osalta toimittaa valinta arpomalla. Näin menetellen olisi mahdollisuus tehdä valinta läpinäkyvästi. Tällainen avoin valintamenettely monipuolistaisi hakijakuntaa ja herättäisi suurempaa luottamusta valintatapaan kuin nykyinen menettely. Näin menetellen lautamieheksi voisi hakeutua myös sellaisia aktiivisia kansalaisia, jotka eivät ole valmiita sitoutumaan poliittisesti.

6. Muita kommentteja arviomuistiosta?

Julkisuudessa on käyty jonkin verran keskustelua siitä, tuleeko lautamiesjärjestelmä säilyttää vai tulisiko siitä kokonaan luopua. Arviomuistion laatimisen lähtökohta on hallitusohjelman mukaisesti se, että lautamiesjärjestelmä säilytetään. Toisaalta arviomuistiosta mainitaan erikseen kokonaistarkastelun tarpeesta.

Lautamiesjärjestelmän perinteet ovat pitkät ja siitä luopuminen olisi periaatteelliselta kannalta suuri muutos. Hovioikeuden näkemyksen mukaan tämän perusasian ratkaisu on tehtävä

parlamentaarisessa käsittelyssä. Hovioikeuden toiminnan kannalta molemmat mahdollisuudet ovat täysin mahdollisia, eikä hovioikeuden näkökulmasta ole tarvetta asettaa niitä etusijajärjestykseen.

Lautamiehet osallistuvat nykyisin varsin harvoin asioiden käsittelyyn toiminta-aikanaan. Käsiteltävät asiat ovat käytännössä erittäin vakavia rikosasioita. Tähän asetelmaan liittyy käytännössä sellainen tosin onneksi erittäin harvoin esiin noussut riski, että lainopillista koulutusta vailla olevat lautamiehet ratkaisevat kiperiä asioita kestävämmillä perusteilla. Lautamiesvalinnan kehittäminen ja valintaperusteiden korostaminen olisivat omiaan vähentämään tällaista riskiä.

Lautamiestoimikauden pidentäminen viiteen vuoteen, lautamiesten istuntomäärien hienoinen lisääminen heidän määränsä vähentämällä, palkkioiden tarkistaminen ja yläkäräjän korottaminen muutamalla vuodella tukisi myös tavoitetta saada kokeneempia lautamiehiä. Viiden vuoden toimikausi myös eriyttäisi lautamiesvalinnan muista luottamusmiesvalinnoista, mikä saattaisi vähentää ns. poliittisen kaupankäynnin riskiä. Jos vielä uudistuksen yhteydessä nykyisten lautamiesten toimikautta jatkettaisiin vuodella, tällainen kytkennän katkeaminen tapahtuisi välittömästi.

Vaasan hovioikeuden presidentti Tapani Vasama

Holm Tiina

Vaasan hovioikeus - Hovioikeuden presidentti Tapani Vasama